

Міністерство культури України
Національна бібліотека України для
дітей

До 100-річчя
від дня народження
О. ГОНЧАРА

ВЕЛИКІ УКРАЇНЦІ:
*«А я напишу —
Україні!»*

Київ – 2018

Міністерство культури України
Національна бібліотека України для дітей

ВЕЛИКІ УКРАЇНЦІ:
*«А я напишу —
Україні!»*

До 100-річчя від дня народження О. ГОНЧАРА

Київ – 2018

УДК 027.625:021.4:82

А 11

Відповідальна за випуск: Гордієнко А.І.
Матеріал підготувала: Осадча Ю.В.
Літературний редактор: Полисаєва В.Я.

«А я напишу — Україні!» : метод. поради до 100-річчя від дня народження Олеся Гончара / Нац. б-ка України для дітей ; авт.-уклад. Ю. В. Осадча. — Київ, 2018. — 26 с.

Методичні поради присвячені 100-річчю від дня народження Олеся Гончара (1918-1995). Подається матеріал про його життєвий та творчий шлях, а також розробки заходів, за допомогою яких працівники дитячих бібліотек та педагоги зможуть познайомити дітей з постаттю видатного українського письменника.

© Національна бібліотека України для дітей

Коли цвітіння настає пора,
Коли весна смичком струмка заграє,
Тоді ми з днем народження вітаєм
Славетного Олесь Гончара!
Олесь Гончар — сумління України,
Любов пречиста.
Пісня і зоря.
По духу вірний правнук Кобзаря,
Великий син великої родини...
Він порохом важких доріг пропах,
Він — із тривог і болю.
Весь — неспокій!
Його душа —
Мов тронка у степах,
Його душа —
Собор надій високих!

(Д. Кононенко)¹

Сто років від дня народження Олесь Гончара — дата символічна. Усі знакові події ХХ століття пройшли через його долю. Ровесник Української Народної Республіки, він за кілька років до смерті радо вітав народження нової української держави. Врятований в дитинстві від страшного 1933 рідною бабусею, у дорослі роки рятував від духовного голоду, ницості і безпам'ятства увесь народ. Тоді ж, хлопчиком, став свідком, як горіла на весь степ церква у сусідньому селі — а зрілою людиною Словом захистив козацький собор. Проїшов усю війну, із початку до кінця, пізнавши на власній долі і чорне літо сорок першого року, і полон, і втечу, і гіркоту поразок і втрат, і дороги Європи, і радість Перемоги... На фронтових дорогах вів щоденникові записи, перемежовані поетичними спробами, і гадки не мав тоді, що у віршованих рядках ховаються сюжети майбутніх книг, а щоденники встануть в один ряд із його романами і повістями, і одним із записів у ньому буде подяка Богові — за те, що народився українцем...

¹ Вінок пам'яті Олесь Гончара. — Київ, 1997. — С.129

Олесь Терентійович Гончар (по батькові — Біличенко) народився 4 квітня 1918 року в селі Ломівка недалеко від Катеринослава (зараз це передмістя Дніпра). Після смерті матері виховувався у бабусі на Полтавщині; її воістину материнську любов та непохитну віру в Бога згадував із вдячністю усе життя, і був твердо впевнений, що саме бабусині молитви зберегли його у фронтовому пеклі. У школу Сашка записали на дівоче прізвище матері — Гончар, і під ім'ям Олесь. Закінчивши у селі семирічку, здібний до навчання та жадібний до читання хлопець продовжив навчання у Харкові: спершу — у технікумі журналістики, водночас вчителюючи і працюючи в районній газеті, згодом збулася його заповітна мрія — філологічний факультет Харківського університету, на який він вступив у 1938 році. Вже в роки навчання розпочалося формування Олеся Гончара як письменника, один за другим виходили у світ його твори: новели «Іван Мостовий», «Черешні цвітуть», «Орля», повість «Стокозове поле».

Із університетської лави в червні 1941 року у складі студентського батальйону разом із однокурсниками Дмитром Білоусом і Григорієм Тютюнником Олесь Гончар пішов на фронт — і лишився одним із небагатьох студбатівців, яким судилося пройти усі чотири курси фронтового університету... Перші бої під Білою Церквою, лікування у далекому Сибіру, повернення на фронт, полон у рідному Харкові на Холодній Горі, втеча, знову бої, коли майбутній письменник був сержантом мінометної роти, біль втрат і радість перемоги — все це згодом ожило на сторінках «Прапорonosців», «Людини і зброї», «Циклону» та ряду новел на воєнну тематику («Модри Камень», «За мить щастя», «Весна за Моравою», «Ллонка»).

Вже після перших частин «Прапорonosців» у 1946 році Олеся Гончара небезпідставно порівнювали із Хемінгуєм та Ремарком, хоча він писав не про втрачене покоління, а про покоління переможців. Здавалось би, в українській літературі з'явився свій представник, так званої лейтенантської прози, проте до особливо болючих тем своєї біографії він звернувся лише у романі «Людина і зброя». Сповна випивши чашу чотирьох пекельних років, письменник пише про мир, про красу рідної землі та людської душі: у 1960-1970-х роках з'являються на світ романи «Тронка», «Твоя зоря», «Берег любові», повісті «Бригантина», «Микита Братусь», «Щоб світився вогник», новели «Соняшники», «Чари-Комиші», «Кресафт», «На косі». Але, назавжди зранений війною, письменник, як ніхто, відчував, що мир цей далеко не безхмарний, що боротьба за духовність, природу, людину точиться щодня. На сторінках степової сонячної «Тронки» мирна овеча отара пасеться неподалік від полігону, а на залізному крейсері посеред моря мало не опиняються під учбовим бом-

бардуванням українські Ромео і Джульєтта. За душі героїв повісті «Бригантіна», підлітків-правопорушників, ведуть щоденну боротьбу вчителі, батьки, та й інші небайдужі люди. Про фронтове минуле на сторінках роману «Циклон» знімає фільм колишній студбатурець — до сорок першого року студент-історик, а зараз режисер Богдан Колосовський, відчуваючи нагальну потребу душі розповісти про нескорених духом. І недарма саме у zenіті творчості та літературної слави вибухнув, як бомба, «Собор» — від прославленого орденоносного, здавалося би, назавжди прирученого владою Гончара (депутата Верховної Ради, голови Спілки письменників України) такого не чекали! А колишній боєць-мінOMETник, всерйоз поставивши на карту якщо не життя, то власне благополуччя, ніби закрив собою старовинний храм...

«Орлиний, соколиний роман Ви написали, роман-набат! — не стримував свого захоплення Григорій Тютюнник. Але й попереджав. — О, як засичить ота наша ретроградна гидь, упізнавши сама себе... Це написано геніально, Олесю Терентійовичу, тому й страшно»². Він таки мав рацію, і Олесь Терентійович прекрасно це розумів. Крамольну тему (релігія — опіум для народу), і героїв роману, які знищували пам'ять народу, його історію і храми (партійна верхівка України, звісно, впізнавала сама себе) — такого пробачити не могли. Вже у квітні 1968 року розпочалася кампанія цькування роману: відгуки «анонімних читачів», залякування тих, хто знаходив у собі сміливість виступити на захист «Собору», звинувачення автора у «пасквілі на радянську дійсність» від першого секретаря Дніпропетровського обкому О. Ватченка (прототипа Володьки Лободи), розгромні статті академіка Шамоти, — але все це надавало творові Гончара ще більшої популярності. Як згадує Дмитро Білоус, під час однієї зустрічі письменників з читачами, молодий штукатур прямо з робочого місця вибіг їм назустріч із запитанням, чи приїхав Гончар. І засмутився, коли дізнався, що не приїхав: «Я б перед ним на коліна став за те, що він написав «Собор». Врешті-решт роман вилучили із полиць бібліотек та книгарень, і продовжували ігнорувати двадцять років. Авторів «по-дружньому» радили пустити кулю в лоба, проте за кордоном його двічі — у 1968 та 1991 році — висували на Нобелівську премію (перший раз — за ініціативою Папи Римського), яку, на жаль, він так і не отримав. Але кращою нагородою стало те, що козацький Свято-Троїцький собор у Новомосковську на Дніпропетровщині таки вистояв завдяки його твору, відновивши службу Божу у рік тисячоліття хрещення Русі... За рік до того і словесний «Собор»

² Луцишин О. Олесь Гончар : Прогр. тексти, ілюстр., поясн., завдання, тести. — Київ, 2001. — С.16-17

нарешті повернувся до читача із вічним закликком: «Бережіть собори ваших душ, друзі...»

«Він не одразу став одним із найбільших провідників національної ідеї... він визрівав разом із шестидесятниками й утверджувався у вірі в Україну разом із ними. А утвердившись, жодного разу не зійшов з того шляху, хоча це не раз коштувало йому нервів та безсонних ночей». (Ю. Мушкетик).³ Останнє десятиліття життя автора «Собору» співпало із відродженням української державності. З кінця 1980-х років Олесь Гончар був активним учасником Народного Руху України. У жовтні 1990 року на знак солідарності зі студентською голодовкою вийшов із рядів комуністів. На думку Юрія Мушкетика, «якби на 1991 рік Олесь Гончар був молодший, здоровший, він би й став гетьманом України... провідником нації»⁴. (Ю. Мушкетик). Цього не сталося — 14 липня 1995 р. 77-річний Олесь Гончар пішов із життя. «О. Гончар був яскравим уособленням українського національного характеру, глибин його історичної свідомості, духовності. У своїх творах він завжди орієнтувався на найвищі світові критерії та ідеали. Саме тому народ назвав його воістину національним письменником», — як зазначалося в некролозі на смерть Майстра.⁵

В одному із фронткових поезій молодий Олесь Гончар зізнався: «Як пишуть листи солдати, тужливо стає мені...»

Той — мамі, а той — дружині,
Той — сестрам, а той — братам.
А я напишу — Україні!
Сонцю її і степам.⁶

По суті, уся його творчість, розпочинаючи ще з фронткової лірики і закінчуючи повістю «Спогад про океан», була своєрідним листом Україні, освідчуванням їй у незрадливій синівській любові, вболіванням за її долю та гордістю за її людей. «...А я напишу — Україні!: війна і мир Олесь Гончара» (додаток 1) — під такою назвою радимо оформити книжкову виставку-портрет до 100-річчя письменника для учнів 8-9 класів⁷. Як уже закладено у назві виставки, на полицках будуть представлені твори Олесь Гончара, а окремий розділ радимо присвятити романові «Собор», використавши при цьому не лише книжкові видання знаменитого твору, але й критичні статті, спогади та інший матеріал.

Щоб розповісти підліткам про історію Свято-Троїцького храму і роман Олесь Гончара радимо провести літературний вечір «Собори ваших душ

³ Вінок пам'яті Олесь Гончара. — Київ, 1997. — С.10.

⁴ Там же. — С.11

⁵ Там же. — С.44

⁶ Гончар О. Поетичний пунктир походу. — Київ, 2000. — С.42

⁷ Цій віковій категорії адресуються і наступні заходи до ювілею Олесь Гончара.

бережіть...»⁸, а розкрити трагічну сторінку біографії не лише письменника, а цілого покоління сорокових років допоможе вечір пам'яті «Пішли усмерть — і повернулись в Слові» (додаток 2), створений на основі роману «Людина і зброя» та книги Б. Зайцева, Б. Мигаля та С. Посохова «Студбат. Харківські студбатівці». Для написання сценарію використані спогади студбатівців, уривки із роману, документальний матеріал, історичні довідки, і відео- та аудіо- матеріали, а самі герої — це і як реально існуючі студбатівці Дмитро Білоус, Григорій Тютюнник, Данило Бакуменко, Матвій Аронов, Іван Чемерис та інші, так і герої «Людини і зброї» (Богдан Колосовський, Андрій Степура, Мирон Духнович, Павло Дробаха, Ярослав Лагутін). Об'єднавши в такому випадку реальних людей та вигадані образи, запропонуємо учасникам заходу та глядачам не лише прочитати роман Олеся Гончара (книгу, яка навряд когось залишить байдужим), але і хоча б ненадовго відчути себе на місці тих, хто із студентської лави пішов на фронт захищати Батьківщину. «Які вони були, ті — далекі? Все людське було їм притаманне, різними були їхні здібності, темпераменти, мрії, кожен міг помітити якийсь гандж у своєму характері, однак із певністю можна було сказати: не було серед них бездуховних, не було безликих, святе синівське почуття наснажувало їх мужністю, жило їхню духовність»⁹.

Хоча Олесь Гончар і не працював на терені дитячої літератури, проте його повість «Бригантина» як за темою, так і за проблематикою ідеально вписується у коло підліткової літератури, а складна доля і суперечливий характер головного героя — «важкого» підлітка Порфира Кульбаки змусить замислитися як і юного, так і дорослого читача. Для ознайомлення із повістю можна запропонувати сімейний перегляд її чудової екранізації — фільму «Смужка нескошених диких квітів»⁹ із подальшим його обговоренням серед читацької аудиторії. Проведені заходи допоможуть учасникам гри «П'ять барв Олеся Гончара» (додаток 3), для якої використані матеріали як і біографії, так і творчості письменника.

...Незадовго до смерті Олесь Гончар записав у щоденнику: «Духовність — то як озонова піднебесна пелюстка, що так бережно огортає планету і не дає зруйнувати життя. Дбати про духовну наповненість душі, про її духовне здоров'я і дбати про середовище, в якому живемо — це, мабуть, головне».¹⁰ Важко не погодитися із цими словами, які стали своєрідним заповітом будівничого словесного Собору, не відчути їх актуальність особливо зараз, не відгукнутися душею на заклик — берегти Україну...

⁸ Див.: «Книга — світ, книга — серцю привіт...»: метод. рекомендації [до Всеукраїнського тижня дитячого читання] / Нац. б-ка України для дітей ; уклад. Ю. В. Осадча. — Київ, 2013. — 36 с.

⁹ Гончар О. Слово до уважного читача // Гончар О. Людина і зброя. — Київ, 1994. — С. 283.

«А Я НАПИШУ — УКРАЇНІ!..»: війна і мир Олесь Гончара

*Книжкова виставка-портрет
до 100-річчя від дня народження
для учнів 8-9 кл.*

I. «Залишуся живий — напишу про вас»

Але, навіть гинучи, віритимемо, що після нас все буде інакше... і щаслива людина, розряджаючи останню бомбу в сонячний день Перемоги, скаже: це був останній кошмар на землі.

О. Гончар. Людина і зброя¹

Гончар О. Людина і зброя : роман / О. Гончар ; передм. О. Кундзіча. — Київ : Укр. письменник, 1994. — 287 с. : портр. — (Шк. б-ка).

Гончар О. Модри Камень : Оповід. та повісті / О. Гончар ; худож. А. Резниченко, В. Савадов. — Київ : Веселка, 1989. — 308 с. : іл. — (Звитяга).

Гончар О. Поетичний пунктир походу : поезії / О. Гончар ; упоряд. В. Гончар. — Київ : Просвіта, 2000. — 119 с. : фотогр.

Гончар О. Прапорonosці : трилогія / О. Гончар ; післяслово В. Коваля ; худож. оформл. М. Пшінки. — Київ : Веселка, 1995. — 463 с. : 1 фотогр.

Гончар О. Щоденники : у 3 т. Т. 1 : 1943-1967 / О. Гончар ; упоряд., підготов. текстів, іл. матеріалу та передм. В. Гончар ; худож. оформл. М. Пшінки. — Київ : Веселка, 2002. — 455 с. : іл.

II. Людина світу, син Дніпра

...Хоч де він буде, хоч під якими сузір'ями, всюди йому, як позивна мелодія степового рідного краю ніжно і сумовито дзеленчатиме тронка.

О. Гончар. Тронка¹

Гончар О. «Берегти світло в душі...» : про віру та сім'ю : із щоденник. записів / О. Гончар ; упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу Л. Гончар. — Київ : Веселка, 2011. — 223 с. : фотоілюстр., портр.

Гончар О. Бригантина : повість / О. Гончар ; худож. К. Штанко. — Київ : Веселка, 1992. — 223 с. : іл.

¹ Вінок пам'яті Олесь Гончара. — Київ, 1997. — С.129

Гончар О. Листи / О. Гончар ; передм. В. Яворівського ; вступ. сл. Я. Оксюті ; післямова Р. Лубківського ; упоряд. В. Гончар, Я. Оксюті. — Київ : Укр. письменник, 2008. — 431 с. : 1 портр. + 12 окр. арк. фотогр. — (Б-ка Шевченків. комітету).

Гончар О. Твоя зоря : роман / О. Гончар ; худож. О. Штанко; передм. А. Погрібного. — Київ : Веселка, 1993. — 383 с. : іл. — (Шк. б-ка).

Гончар О. Тронка : роман в новелах / О. Гончар ; худож.-оформ. А. Ленчик. — Харків : Фоліо, 2007. — 253, [1] с. : іл. — (Укр. література).

Гончар О. Циклон : роман; Тронка: роман в новелах; Собор : роман / О. Гончар ; худож. В. Бродський. — Київ : Рад. шк., 1990. — 592 с. : іл.

III. Без риштувань: історія одного роману

... Вирине з темряви ночі собор. І доки багрянє і дихає небо по всьому Наддніпров'ю, стоїть серед заводського селища весь освітлений, парусно-повний і чистий, як тоді, у минувшині, коли вперше тут виник, вичарувався з душі своїх мудрих і дужих майстрів.

О. Гончар. Собор²

Гончар, О. Собор : роман / О. Гончар ; іл. В. Перевальського. — Київ : Веселка, 1992. — 286 с. : іл. — (Шк. б-ка)

Гончар О. Собор : роман / О. Гончар. — Київ : Рад. письменник, 1968. — 319 с.

Гоян Я. Собор української душі : літ. портр. Олесь Гончара / Я. Гоян. — Київ : Веселка, 2003. — 62 с. — (Урок літ-ри).

Коваль В. «Собор» і навколо собору / В. Коваль. — Київ : Молодь, 1989. — 270 с.

Козачук О. Моя душа — собор? Олесь Гончар «Собор». Проблематика твору / О. Козачук // Укр. мова і л-ра в шк. України. — 2015. — № 3. — С. 54-59.

² Там же. — С.11

*ПІШЛИ У СМЕРТЬ — І ПОВЕРНУЛИСЬ В СЛОВІ...:
історія студентського батальйону*

*Сценарій вечора пам'яті за романом О. Гончара
«Людина і зброя» та книгою Б. Зайцева «Студбат»
для учнів 8-9 кл.*

Дійові особи. Ведучий, Колосовський, Степура, Духнович, Лагутін, Дробаха, Павлушенко, Таня, Гладун, комісар Лещенко, професор, студентки (герої роману), Олесь Гончар, Білоус, Пилипенко, Бакуменко, Аврутін, Чемерис (студбатівці).

*На екрані — фото пам'ятника
студбатівцям у Харкові*

Вступ.

Ведучий. Якщо ви побуваєте у Харкові, то біля знаменитого університету імені Василя Каразіна ви обов'язково зустрінете шістьох студентів: п'ятеро хлопців і одну дівчину... Вони ніколи не сходять із цього місця, бо навіки застигли у бронзі. Один прощається із коханою, другий тримає у руках гвинтівку, третій озиряється назад: що він там бачить? Куди дивляться інші четверо хлопців? Хто вони такі? Спитайте будь-кого, і почуєте у відповідь: «Студбатівці».

ФРАГМЕНТ 1. Харків, 1941, 22 червня...

На екрані — фото читального залу бібліотеки.

Виходять Таня і Колосовський

Таня. Богданчику! Тепер тебе в мене ніхто не відбере! *(Стукіт у двері)*
Колосовський. Хто? Степура! Що з тобою?

Степура. Війна... *(намагається ще щось сказати)*.

Богдан. Говори ж!

Степура. Бомбили вночі Київ... Севастополь... і ще якісь міста...

Таня. Ти звідки знаєш?

Степура. Все місто вже знає, одні ви тут, як на острові... Я теж сидів, читав, а потім вийшов за цигарками, а там уже усе місто бурунить. Гучномовці розриваються, людей тисячі на майданах... *(Ідуть зі сцени. Виходить Олесь Гончар, читає уривок із роману)*.

Гончар. «Сумська клекоче. На перехресті біля репродуктора — на-товп. Тут ще надіються: може, пригасне?.. Люди ждуть новин, гнітять невідомість, а радіо тим часом гримить музикою, передає бойові марші. Найлюдніше в парку біля пам'ятника Тарасові. Нахмурений бронзовий Кобзар, схилившись над людьми, мовчки думає свою думу...».

Демонстрація уривку відеопередачі

«Харківські завулки. 12. Олесь Гончар: в рідний Харків, на Толкачівку»

<https://www.youtube.com/watch?v=B-M4vKPOp9M>.

(5 хв.27 с.-5 хв.44 с.)

На сцену виходять Колосовський, Духнович і Степура.

Колосовський. Наказ про мобілізацію. *(Читають)*

Степура. Всі мої брати підпадають. І батько теж...

Духнович. А мій уже там — військовий лікар. Певно, і матір закли-чуть, вона буде потрібна. Оце один тільки я — ні в тин, ні в ворота.

Колосовський. Гадаєш, нас чаша обмине? Чи ми вибракувані?

Степура. За які заслуги перед державою?

Духнович. А відстрочки? У нас же відстрочки до закінчення універ-ситету!

Колосовський. Свята наївність, які тепер відстрочки... Завтра йду свою здавати.

Степура. Я також...

Духнович *(ображено)*. А я що, в Бога теля з'їв? Я з вами. *(Ідуть)*

На сцену виходять студенти з одного боку, і комісар Лещенко — з іншого. Комісар викликає за списком.

Лещенко. Білоус Дмитро!

Білоус. Народився у селі Курмани на Сумщині у багатодітній родині. Навчався у Харківській трудовій комуні. Студент Харківського універ-ситету.

Студенти (хором). Годен!

Лещенко. Гончар Олесь!

Гончар. Народився в 1918 році в селі Ломівка недалеко від Катеринослава. У три роки осиротів, виховувала мене бабуся з Полтавщини. Навчався в технікумі журналістики, працював у районній та обласній газеті в Харкові. Студент Харківського університету.

Студенти (хором). Годен!

Лещенко. Дробаха Павло!

Дробаха. Студент Харківського університету. Родом із Донбасу.

Духнович. Не боїться ні чорта, ні декана! (*Серед студентів сміх*).

Студенти (хором). Годен!

Лещенко. Духнович Мирон!

Духнович. Студент Харківського університету. Народився у Харкові, у родині військових лікарів.

Дробаха. На факультеті мав славу вільнодумця і філософа, а залік із військової підготовки так і не здав. (*Студенти сміються*).

Студенти (хором). Годен!

Лещенко. Колосовський Богдан!

Колосовський. Студент Харківського університету...

Павлущенко. А ви спитайте у нього, де його батько!

Колосовський. Батько репресований. Не визнаю за ним провини, не зрікся його, і не зрікусь і надалі. Якщо моєму батькові судилося постраждати, то мені, його синові, доля Батьківщини менш дорога? Не довіряєте мені?

Студенти (хором). Годен!

Лещенко. Лагутін Ярослав!

Лагутін. Студент Харківського університету. Батьки вчителюють на Сумщині. Одружений. (*Студенти сміються*). Так, вже цілу добу одружений.

Студенти (хором). Годен!

Лещенко. Павлущенко Спартак!

Павлущенко. Студент Харківського університету. Син партійного керівника. Добровольцем пішов на фінську війну.

Духнович. До фронту так і не доїхав!

Студенти (хором). Годен!

Лещенко. Степура Андрій!

Степура. Студент Харківського університету. Вийшов у студенти із хліборобського роду.

Студенти (хором). Годен!

Лещенко. Тютюнник Григорій!

—> —<

Тютюнник. Студент Харківського університету. Народився у селі Шилівка на Полтавщині. Батько і дід репресовані.

Студенти (хором). Годен!

Продовжують звучати імена: «Аронов Матвій! — Годен! — Бакуменко Данило — Годен! — Пилипенко Михайло! — Годен! — Чемерис Іван! — Годен!»... На фоні цього Олесь Гончар зачитує уривок із роману: «Йшли одним потоком — стипендіати й не стипендіати, відмінники і трієчники, хлопці з блискучими біографіями і не блискучими...»

Виходить група студенток.

Бакуменко. Ви, дівчата, можете спати спокійно, боронитемо вас, ак ті леви!

Духнович. Отакі хлопці, та ми як підемо, як вдаримо — пір'я з них полетить!

Аронов. Панічного жаху нажене на них ось маестро Духнович, відомий наш фахівець з тактики і стратегії... *(Усі сміються. Виходить професор).*

Професор. До вас питання, волонтери. Якого числа наполеонівські війська вдерлися до нас в 1812 році? *(Студенти переглядаються).* Забули? Увечері 22 червня французи переправлялися через Німан. В той же день — рівно через 129 років — німці перейшли Буг. Збіг, звичайно, випадковий, але схиляє на роздуми... Кінець їхній теж буде однаковим — ви переконаєтесь у цьому. *(Пауза).* Війни були найпершою причиною загибелі усіх цивілізацій... Гомер і Данте, Міцкевич і Шевченко, Толстой і Чайковський — всі вони по цей бік барикад. Все це зараз під реальною загрозою, це ви, певно, розумієте краще за мене, але я хочу, щоб усвідомлення цього додало вам сил. Давайте ваші матрикули. Усім на сьогодні: відмінно. *(Розписується).* А Ольвію ми ще розкопаємо. Щастя ж вам, і не забувайте свою альма-матір!

Ведучий. У 1941 році у Харкові навчалося близько 30 тисяч студентів. Частина із них виявила бажання записатися добровольцями в діючу армію. В кінці червня 1941 року більше як 500 студентів-добровольців були спрямовані для підготовки до Малиновського у військовий табір біля міста Чугуєва, де з них планувалося підготувати політпрацівників і командирів стрілецьких взводів

Демонстрація відеофрагменту: «До побачення, хлопчики».

<https://www.youtube.com/watch?v=8v2UbETip5c>

(0 хв. 11 с. – 0 хв. 56 с.)

ФРАГМЕНТ 2. Чугуїв, червень-липень 1941 року

На екрані фото м. Чугуїв.

На сцені сержант Гладун і група студентів-курсантів.
Гладун муштрує Духновича.

Гладун. Налі-во! Напра-во! Кру-гом! Кроком руш! А тепер повзи! Повзи! Тут тобі, студенте, не вільна академія, а табір.

Колосовський. Товаришу старший сержант! Якщо вже так треба, дозвольте мені проповзти за нього вказану вами відстань.

Гладун. Чого це у вас за нього шкура болить?

Колосовський. Він мій друг. До того ж у нього кволе здоров'я.

Гладун. А чого він тут? Чого йшов? Теж мені, доброволець! Обійшлись би без такого. А коли вже туди попавсь, то хай знає, що тут кволих нема.

Колосовський. Жорстокість без потреби ніде не може бути виправданою.

Гладун. Не до лица вам, товаришу Колосовський, як зразковому курсантові, заступатися за таких розгильдяїв. Перед вами дорога, може, в Герої Радянського Союзу, а перед ним куди?

Колосовський. Одна у нас дорога.

Дробаха. Зрештою, ми на фронт йшли, а не щоб тут шагістиком займатися.

Гладун. Туди встигнете.

Степура. Так і відправляйте.

Гладун (глузливо). Ех ви, інтелектуалісти! Вчили вас, вчили, а голови гарбузовим насінням набиті. (Відходить)

Духнович. Аракчеєєвський покруч.

Лагутін. Таке враження, що він вирішив усю війну відсидітися у таборі.

Степура. Такий де завгодно зробить Кос-Арал.

Підходить Лещенко і Гладун.

Лещенко. Ну що, товариші студенти, солоне курсантське життя?

Усі. Солоне!

Гладун. Важко з ними, товаришу комісар. Забувають, що тут їм не університет.

Лещенко. А ви свого вимагайте, товаришу старший сержант, з усією суворістю вимагайте. Однак не забувайте, що перед вами вчорашні

студенти, ще і добровольці, люди, що з власної волі йдуть захищати Вітчизну. Такі люди варті належного до них ставлення. А вам, товариші курсанти, я теж зауважу: менше іронії, коли йде мова про солдатську науку. Більше поту у навчанні, менше крові у бою, незабаром ви в цьому переконаєтесь.

Ведучий. Наприкінці червня 1941 року в Малиновські табори прибуло понад 500 студентів-добровольців з харківських вузів. Напружені, виснажливі заняття, досить часто невиправдані в умовах війни (кількагодинна стройова підготовка), але студбатівці уперто готувалися до боїв. Звістки із фронту були усе тривожнішими: «Після тривалих боїв здано... Після жорстоких боїв залишено...».

Із спогадів студбатівців: «Ніколи не забудеться епізод з початого періоду власного військового життя. Рота повертається з навчання. Сонце палить нещадно. На кожному 32 кілограми повної викладки. Командир наказує: «Заспівай!». Але що співати? Старі пісні, які націлювали на легку перемогу, душа не дозволяла співати. Яка ж тут легка перемога, коли німці вже захопили величезну територію?! А нові пісні ще до нас не дійшли. Не співають. Командир шаленіє, повторює наказ. Не співають! Лунає наказ: «Бігом марш!» — 32 кілограми далять, гвинтівка б'є по спині, а сонце пече ще нещадніше... Але ж не співають. Це був один із моментів перебудови свідомості, її переорієнтації на зовсім іншу війну, не на таку, про яку співали в довоєнні роки...».

На початку липня гітлерівські війська просувалися у напрямку столиці України. Група німецьких військ «Південь» спробувала обійти Київ з півдня і нанести удар по тилах 6-ої та 12-ої армії Південно-Західного фронту, які вели оборонні бої в районі Умані та Первомайська. Втрати бійців і військової техніки Червоної Армії були значними. Фронт вимагав негайного поповнення людськими ресурсами. Ці обставини і вирішили долю студбатівців.

Відео: <https://www.youtube.com/watch?v=DigvDEJyUv0>

Звучить мелодія пісні «Їхав козак за Дунай»

Олесь Гончар. «Цокочуть колесами вагони. Те, що було миром, зостається позаду. Попереду: невідомі випробування, з невідомими для кожного жеребом: кому який випаде. Тому — блискавична смерть у першій атаці, тому — лаври бойової слави, тому найстрашніше — похмура одіссея концтаборів, кремаційні печі фашистських фабрик смерті... Але це потім, потім. Зараз вони про це не мають уявлення, зараз у них

лише готовність у серцях — пройти все дантове пекло війни, перепинити шлях новим ордам чінгісхановим, що — не з луками, не з стрілами — з гримучою сталлю на землі і в небі насуваються на рідний край».

ФРАГМЕНТ 3. Біла Церква — Канів, липень-вересень 1941 року

На екрані — фото річки Рось.

Білоус.

Косила війна! Батальйоне,
Студентський беззахисний мій!
Туди нас, де гинуть мільйони,
Як смертників, кидали в бій...

Виходять студбатівці.

Бакуменко. Де ж ми зараз?

Білоус. Так це ж Київщина! Оці верби, мабуть, ще Нечуя-Левицького пам'ятають.

Степура. А хати які! Кожна із них — витвір мистецтва. Геніальною була та жінка, яка першою побілила хату.

Тютюнник. Вже й сюди війна дійшла.. Дивіться, горбик — когось поховали. Бомба нерозірвана! Двохсоткілограмова?

Колосовський. П'ятитонка, може?

Гончар. Дивно, як у дикості багато спільного... Пам'ятаєш стріли Батиєвих орд? Теж з таким оперенням. Сумно стає від таких асоціацій.

Затемнення. Звуки бомбардування.

Коли на сцені знову світло, студенти підіймаються на ноги.

Лагутін. Ганебно... Зайцем зацькованим себе почуваш. Землю носом риєш, повзаєш на чотирьох, і це ти — людина двадцятого віку!

Чемерис (*нервово сміючись*). Ми от з Калюжним саме сперечалися, хто видатніший: Стендаль чи Флобер? Я кажу — Стендаль, він — Флобер. А коли налетіли та шарахнули, так він брик і руками замахав: «Стендаль! Стендаль!» Смішно?

Колосовський. Та ні, не смішно... (*Озираючись*). А де Дробаха?

Духнович. Нема вже Дробахи...

Затемнення. На фоні бою вигуки: «Достреліть! Добийте!» — «Та ось вона, яка війна!» — «Ти живий? Живий!» — «Очі не повипікало? Я бачу? Я не сліпий?» — «Студбат! Чого стовбичите! В оборону!» — «Танки йдуть! Танки!»

Ведучий. 9 липня 1941 року харківські студбатівці пройшли бойове хрещення. Проти підрозділів 26 армії Південно-Західного фронту вело наступ 1-е танкове угруповання нацистських військ у складі трьох-танкової і однієї механізованої дивізії. Однак, не дивлячись на суттєві переваги, ворога зустрів упертий опір. Особливо кровопролитні бої відбувалися на околицях сіл Синява Ракітнянського району та Ракітне Київської області, а також біля залізничного мосту через річку Рось. Там понад вісім діб утримувала позиції 97-а стрілецька дивізія, до складу якої влилася більшість студбатівців.

Гончар. «Палає міст, горить залізо танків, і далеко стелиться понад Россю незвичний для цих місць запах горілого заліза, фарби, бензину... Студбат стікав кров'ю. На берегах понад Россю, в садках, в напівзавалених окопах — всюди чувся стогін поранених. Не від сонця, що зійшло із-за верб, а від крові студентської червоніла цього ранку Рось».

Відео «Київський котел. 1941»

<https://www.youtube.com/watch?v=DqI6w07YzSs>

(1 хв. 54 с.-2 хв.46 с.)

На сцені студбатівці.

Тютюнник. Аспіранта Чорного вбило, літфаківця Скибу покалічено...

Духнович. Яловського з геофаку поранено...

Білоус. Мороза при мені вбило, вже на воді його осколок дістав...

Бакуменко. А Підмогильного, я сам бачив, уже пораненого гусеницями підгребло...

Аронов. Борисова в окопі роздавило.

Колосовський (*озираючись*). Де Степура?

Духнович. Лагутіна повіз до санітарів... Славка у живіт поранено.

Колосовський. Отак... Суперника виніс з поля бою.

Входить Степура.

Колосовський. Як Лагутін? Забрали його?

Степура. Усе кричав у кузові... А потім... перестав... Овдовіла Мар'яна...

(Усі мовчать).

Гончар. Був студбат — і нема... Півтисячі нас було, а тепер скільки зо-
станеться на Росі? Жменька... *(Усі йдуть зі сцени, крім Білоуса і Гончара).*

Білоус. Ми не знали тоді, що нас, необстріляних бійців, запланова-
но кинути в бій, як смертників, щоб відстрочити падіння Києва бодай
на кілька днів. Перші ж фронтові дні були суцільним пеклом. За три
місяці боїв із 3200 чоловік живих лишилося тільки 37...

Гончар. «Мине час, німецькі воєнні історики досліджуватимуть ці
дні. Писатимуть, що раптові дощі завадили їхнім танкам вчасно взяти
Умань, Білу Церкву, але ми знатимемо, що не про дощі то йтиметься,
то буде сказано про тебе, піхоту із горючими пляшками, про тебе, не-
великий курсантський студбат, про вас, кадровики і резервісти, незлі-
ченні подвижники сорок першого року, що на смерть стояли на крива-
вих своїх рубежах».

Ведучий. Студбатівців, які залишилися живими після серпневих
оборонних боїв і вийшли у район Канева, згуртували у протитанковий
батальйон, бійцям якого доручалося не допустити виходу танків і піхо-
ти ворога до переправ через Дніпро. Дільниця оборони проходила по
Чернечій горі. Півмісяця точилися кровопролитні бої на могилі Тараса
Шевченка. А у вересні — вихід із боями з оточення, і знову — втрати, і
знову — полонені та полегли...

Звучить пісня «Степом, степом...»

<https://www.youtube.com/watch?v=PEgRGEs-gtI>

Фрагмент 4. ... І знову — Рось. Через багато років...

Аронов.

Свій перший курс в окопах я скінчив —
Комбат для мене строгим був деканом,
Йдучи у наступ, куль я не лічив —
І то був залік мій, і мій екзамен.
І лейтенанти, мов професори,
Оцінки ставили мені в матрикул
З вогню і диму...
Я тої пори
Мав сесії лише й не мав канікул.
Була наука і важка, й гірка,
Та з дня на день, ждучи, що куля вкусить,
Я всі пройшов із зброєю в руках
Чотири роки, всі чотири курси.
(Сергій Мушник. «Університету»)

➔ ————— ➔

Ведучий. Пройти усі «чотири курси» фронтового університету випало одиницям із студбатівців... Серед них був і Олесь Гончар. Після поранення та лікування у сибірському шпиталі він — сержант мінометної роти. Його бойовий шлях — довжиною у всю війну... Бої, полон у концтаборі на Холодній Горі, втеча, знову бої... Дорогами Європи пройшов до Златої Праги... Його нагороди — солдатські: три медалі «За відвагу», орден Слави, орден Червоної Зірки... Його слово у ті роки — поетичне і щоденникове. «Ні кінця їй не видно, ні краю — все війна, і війна, і війна... Я доріг, думав, тисячу маю, а виходить, лишилась одна...». Бойовим побратимам він заприсягнувся: «Залишуся живим — напишу про вас!». І написав... «Модри Камень», «За мить щастя», «Прапорonoсці». Але у сорок перший рік він повернувся не одразу... Надто болючою була пам'ять про ті дні...

*На екрані — обкладинка книги
«Людина і зброя»*

Запитаємо про студентських (і бойових!) побратимів... Які, пішовши у смерть, повернулись через двадцять років у Слові...

Ведучий. Данило Бакуменко...

Гончар. Брав участь в боях на Тарасовій горі у серпні 1941 року. Один із останніх залишав правий берег Дніпра. Поранений у ногу, зміг переплисти ріку... Після війни — поет, прозаїк, перекладач...

Ведучий. Михайло Пилипенко...

Гончар. Поранений під Каневом. До армії так і не повернувся, після війни пов'язав свою долю з Уралом. Автор відомої пісні «Уральская рябинушка».

Ведучий. Дмитро Білоус...

Гончар Поранений на річці Рось. Лікувався разом зі мною у сибірському госпіталі. Став відомим поетом, перекладачем, автором книги «Диво калинове».

Ведучий. Григорій Тютюнник...

Гончар. Поранений під Каневом. Після одужання повернувся на фронт, двічі потрапляв у полон — і двічі тікав. Письменник, автор роману «Вир».

Ведучий. Спартак Павлуценко ...

Гончар. Був поранений на річці Рось. Згодом записався до танко-

...> ————— <—...

вого училища. Не тому, що злякався фронту, а хотів зустрітися із ворогом у броні, а не з пляшками, як у першому бою.

Ведучий. Степура Андрій...

Гончар. Загинув, захищаючи Дніпрогес. Останніми словами його були: «Не нажився я, друже... Не напився краси...»

Ведучий. Колосовський Богдан...

Гончар. Після довгих боїв виводив із оточення групу бійців... Був у полоні, у Харкові, на Холодній горі.. Після війни став кінорежисером. За покликом долі — розповісти про нескорених...

Ведучий. Духнович Мирон...

Гончар. Він таки став солдатом. І з честю склав свій останній залік, загинувши під час відступу — підірвав гранатою ворожі авіаційні бомби...

Ведучий. Аронов Матвій...

Гончар. Під час бою на Дніпрі на чолі 6-ох студбатівців під безперервним мінометним вогнем виніс із бою полковий прапор. Брав участь у боях 1941 і 1942 років, аж до Сталінградської битви... Останній боєць нашого студбату, помер у 2014 році...

Ведучий. Іван Чемерис...

Гончар. Довгий час вважали, що він зник безвісти...

Ведучий. У березні 1982 року, на берегах річки Рось, студенти сільськогосподарської академії знайшли заржавілу зброю та залишки трьох невідомих бійців. Та ще й годинник, який зупинився давно і навічно. В одному медальйоні зазначалося: «Чемерис Іван Леонтійович. 1916. Село Слобідка, Талалаєвський район, Чернігівська область». До Білої Церкви приїхали колишні студбатівці — Олесь Гончар і Данило Бакуменко. Вони одразу впізнали годинник свого друга — такий тоді був єдиний на весь гуртожиток. Саме Чемерис закликав студентів здавати відстрочки і йти добровольцями на фронт. Саме про нього думали, що він опинився після війни за океаном... І саме його — єдиного із всіх героїв «Людини і зброї» — Гончар, хоч і побіжно, але згадав під власним прізвиськом... певно, мав місце і той трагічно-кумедний епізод суперечки про Стендала і Флобера... Яка інтуїція водила тоді рукою майстра?.. Було в романі лише одне речення про філолога Чемериса, а через десятки років життя дописало нову сторінку, де переплелися життя і смерть, університет і фронт, війна і література...

*Під мелодію пісні «Журавлі»
на екрані висвічується фото пам'ятника студбатівцям.*

П'ЯТЬ БАРВ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Літературна гра для учнів 8-9 кл.

Мета гри. Популяризація творчості Олеся Гончара

Умови гри. У грі беруть участь дві команди із шести учасників. Кожен по черзі бере участь, вибираючи номер туру і питання (на таблиці). За вірну відповідь учасник отримує 5 балів. Виграє команда, яка назбирала найбільшу кількість балів.

1	16	3	12	9
15	7	22	18	5
20	11	8	25	14
23	4	24	2	19
6	17	13	21	10

Блок 1. Біографія (червоний колір, 5 балів)

1. Як називалася держава, у якій народився Гончар? (УРСР; Малоросія; УНР).
2. Повне ім'я Олеся Гончара. (Олександр; Олег; Олексій)
3. Хто виховував малого Олеся? (Мама; бабуся; батько)
4. На якому факультеті Харківського університету навчався майбутній письменник? (Історичний, математичний, філологічний).
5. Військовий підрозділ, у якому він розпочав службу у воєнні роки? (Дивізія; батальйон; полк).

Блок 2. Географія (жовтий колір, 5 балів)

1. Назвіть місце народження Олеся Гончара? (Харків; Ломівка; Новомосковськ)
2. На якій річці Оесь Гончар прийняв бойове хрещення? (Десна; Волга; Рось).
3. Які гори є водночас назвою однієї із частин трилогії «Прапорonosці»? (Карпати; Кавказ; Альпи).
4. Де живуть і працюють герої роману «Тронка»? (У горах, у степу, у лісі).

5. У якій області України знаходиться собор, який описується письменником в однойменному романі? (Київська; Полтавська; Дніпропетровська).

Блок 3. Творчість (зелений колір, 10 балів)

6. Як називається перший роман Олеся Гончара? («Твоя зоря», «Земля гуде», «Прапорonosці»)
7. Який його роман є найзнаменитішим? («Циклон»; «Тронка», «Собор»).
8. Який роман письменника мав чорнову назву «Чорне літо»? («Людина і зброя», «Прапорonosці», «Капля крові»).
9. Який роман Олеся Гончара складається із 12 новел? («Таврія», «Собор», «Тронка»).
10. За якою новелою Олеся Гончара був знятий фільм «Все перемагає любов?» («Модри Камень», «Ілонка», «За мить щастя»).

Блок 4. Герої (синій колір, 10 балів)

11. Був студентом, курсантом, військовополоненим і режиссером. (Богдан Колосовський, «Людина і зброя», «Циклон»)
12. Оточуючі називали його некерованим. (Гриня Мамайчук, «Тронка»).
13. «Прославився» боротьбою із храмом заради кар'єри. (Володька Лобода, «Собор»).
14. Був грозою для браконьєрів та ідеалом для «важкого» підлітка. (Дядько Іван, «Бригантина»).
15. Загинув, коли творив. (Оператор Сергій, «Циклон»)

Блок 5. Діалоги (бузковий колір, 20 балів)

Між ким відбуваються наступні діалоги:

16. «— ... А що тобі отой собор говорить?
— Отой облуплений? Не чула, щоб він говорив.
— А ти вслухайся. Не так вухами, як душею». (Микола — Вірунька, «Собор»)
17. «— А ми ж не вічні. Нас не стане, кому оцю гирлигу передавати?
— То, може, мені?
— Ні, ти — літай. Тобі — літати». (Горпищенко — Петро, «Тронка»)
18. «— Ну, і за що тобі такі чоботи? Щоб їх заслужити, треба сім пудів солдатської солі з'їсти. А ти? Ну, хто ти є?
— Ми — інтелектуалісти.» (Гладун — Духнович, «Людина і зброя»)
19. «— Я шукаю ... Брянського... Так він є?

- Його, на жаль...
- Нема...
- ... А рота його є». (*Шура — Багіров, «Прапорonosці»*)
- 20. «— Мабуть, і далі збиравсь мандрувати?
- Може, й збиравсь.
- Куди ж, як не секрет?
- Ну хоча б на лиман...
- А на лимані що?
- Як що? Там — життя! Право-воля!» (*Директор — Порфир, «Бригантина»*).

ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА

Книги

Вінок пам'яті Олесь Гончара : спогади. Хроніка / Упоряд. В. Гончар, В. П'янов. — Київ : Укр. письменник, 1997. — 453 с. : портр.

Гоян Я. Собор української душі : літ. портр. Олесь Гончара / Я. Гоян. — Київ : Веселка, 2003. — 62 с. — (Урок л-ри).

Зайцев Б. Студбат: харківські студбатовці / Б. Зайцев, Б. Мигаль, С. Посохов. — Харків: Авто-Енергія, 2005. — 79 с. : фотоіл.

Луцишин О. Олесь Гончар : прогр. тексти, ілюстр., поясн., завдання, тести: 11 кл. / О. Луцишин. — Київ : АртЕк, 2001. — 70 с. : фотоілюстр. — (Усе для школи. Укр. л-ра ; Вип. 4).

Статті

Білінський В. Український Еверест / В. Білінський // Літ. Україна. — 2016. — 7 квіт. — С. 2.

Бондаренко Л. «Моя філософія: роби людям добро!» : літ. гра за творчістю Олесь Гончара / Л. Бондаренко // Укр. л-ра в загальноосвітній школі. — 2014. — № 5. — С. 35-37.

Бондаренко С. Рік Гончара, вік Гончара... / С. Бондаренко // Літературна Україна. — 2013. — 11 квіт. — С. 2.

Віценя Л. «Зелене свято Гончарового дитинства» / Л. Віценя // Літ. Україна. — 2013. — 18 лип. — С. 3.

Грабовський С. Олесь Гончар : людина, яка змогла стати вільною : до 20-річчя від дня смерті письменника / С. Грабовський // День. — 2015. — 10-11 лип. — С. 8.

Данилюк С. Письменницьке слово про «Прапорносців» : культура і війна / С. Данилюк // Культура і життя. — 2017. — 21 квіт. — С. 8.

Кравчук Л. Новела Олесь Гончара «Модри Камень» — гімн усеперемагаючому коханню : укр. л-ра, 8 клас / Л. Кравчук // Укр. мова і л-ра в шк. України. — 2016. — № 12. — С. 45-47. — Бібліогр.: с. 47.

Мельничук А. «Найкраща з нагород — листи людські» : щойно в київському видавництві «Сакцент Плюс» побачив світ двотомник «Листи до Олесь Гончара», які Майстрові художнього слова упродовж півстоліття надсилали письменники, літературознавці, публіцисти, митці... / А. Мельничук // Літ. Україна. — 2017. — 12 жовт. — С. 5.

Мельничук А. Незгасна зоря Олесь Гончара / А. Мельничук // Літ. Україна. — 2015. — 23 лип. — С. 6.

→ ————— ←

Наєнко М. Олесь Гончар: Думаймо про велике! : діалог Івана Драча з Михайлом Наєнком про постать Олесья Гончара / М. Наєнко ; вів бесіду І. Драч // Слово Просвіти. — 2017. — 4-10 трав. — С. 10-11.

Павличко Д. Іди за мною! : [листування Д. Павличка і О. Гончара] / Д. Павличко // Літ. Україна. — 2013. — 4 квіт. — С. 10-11.

Приходько М. «Я напишу — Україні! Сонцю її і степам...» : незгасна зоря таланту / М. Приходько // Журавлик. — 2015. — № 4. — С. 6-7.

Степаненко М. Олесь Гончар про «Духовний код нації» : до 95-річчя від дня народження письменника / М. Степаненко // Укр. мова й л-ра в сучасн. шк. — 2013. — № 4. — С. 6-12. — Бібліогр.: с. 12.

Тримбач С. «Я виходжу в світ з тавром на лобі» : за рік — столітній ювілей видатного письменника Олесья Гончара / С. Тримбач // День. — 2017. — 4 квіт. — С. 9.

«У рідний Харків, на Толкачівку» // Літ. Україна. — 2015. — 27 серп. — С. 3.

**ВЕЛИКІ УКРАЇНЦІ:
«А я напишу — Україні!»**

До 100-річчя від дня народження О. Гончара

Відповідальна за випуск: Гордієнко А.І.
Матеріал підготувала: Осадча Ю.В.
Літературний редактор: Полисаєва В.Я.
Комп'ютерна верстка Ярчак Н.В.
Підписано до друку 29.05.2018 р.
Зам. № 6. Наклад 75 прим.

Видавець та виготовлювач
НБУ для дітей
вул. Я. Корчака, 60, м. Київ, 03190
Тел/факс. 400-65-87, тел. 400-05-01, 400-70-91
<http://www.chl.kiev.ua>
mail: library@chl.kiev.ua

НБУ для дітей

вул. Баумана, 60, м. Київ, 03190

Тел/факс. 400-65-87, тел. 400-05-01, 400-70-91

<http://www.chl.kiev.ua>

mail: library@chl.kiev.ua